Rafał Żytyniec

EŁK PO KOLEI
PODRÓŻ PRZEZ HISTORIĘ MIASTA
WYSTAWA W MUZEUM HISTORYCZNYM W EŁKU

W sierpniu 2018 roku Muzeum Historyczne w Ełku przeprowadziło się do nowej siedziby na terenie zrewitalizowanego terenu Ełckiej Kolei Wąskotorowej. Decyzja o budowie kolei wąskotorowej została podjęta przez ełcki sejmik powiatowy 9 stycznia 1911 roku. W tym celu 31 sierpnia 1912 roku powołano do życia Spółkę Akcyjną „Ełcka Kolej Wąskotorowa" (Lycker Kleinbahn – Aktiengesellschaft). Prace budowlane rozpoczęto 2 września 1912. 23 października 1913 roku uroczyste otwarto linię wąskotorową przez Laski Małe do Borzym oraz odgałęzienia z Lasek Małych do Zawad. 1 grudnia 1915 roku oddano do użytku odcinek z Borzym do Turowa. Podczas I wojny światowej infrastruktura kolejki uległa pokaźnym zniszczeniom, normalny ruch pociągów przywrócono 5 października 1918 roku wraz z ukończeniem pozostałej części trasy Kalinowo–Turowo.

Kolejne zniszczenia przyniosła II wojna światowa, po której kolej włączono w struktury PKP. W 1991 roku Ełcką Kolej Wąskotorową wpisano do rejestru zabytków, w 2002 przejął ją samorząd ełcki, włączając w struktury Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji. W 2014 roku Ełcka Kolej Wąskotorowa stała się cześcią Muzeum Historycznego w Ełku. Na terenie Muzeum znajdują się liczne zabytki techniki kolejowej oraz tabor Ełckiej Kolei Wąskotorowej, bogaty w odrestaurowane lokomotywy

1. Muzeum Historyczne w Ełku. Jakub Knyżewski oprowadza gości po wystawie „Ełk po kolei". Fot. Marta Murzyn.

i wagony, stale powiększany o nowe. Muzeum oferuje przejazdy turystyczne kolejką wąskotorową dla osób indywidualnych i grup zorganizowanych. Jest to jedyna czynna tego typu atrakcja turystyczna na Warmii i Mazurach.

Wystawa: „Ełk po kolei. Podróż przez historię miasta" jest pierwszą większą wystawą zorganizowaną przez Muzeum po przeprowadzce do nowej siedziby. Jej tytuł jest grą słów: z jednej strony ma ona opowiedzieć dzieje miasta po kolei (czyli chronologicznie), z drugiej pokazać, jak Ełk i Mazury rozwijały się po (wybudowaniu) kolei. Jest to więc zarazem opowieść o historii nowej siedziby Muzeum Historycznego w Ełku. Autorzy scenariusza opowiadają historię miasta z perspektywy długiego trwania: od pradziejów Ełku, przez okres panowania zakonu krzyżackiego, czasy po jego sekularyzacji, awans Prus do roli mocarstwa europejskiego, aż po czasy budowy kolei i powstanie nowoczesnego nacjonalizmu niemieckiego rozumianych jako koniec epoki „długiego średniowiecza" w Ełku i na Mazurach. Osobną uwagę poświęcono I wojnie światowej, czasom nazistowskim i przemianom w tożsamości regionalnej Prus Wschodnich okresu międzywojennego (powstanie „Wschodniopruskości"). Pewnym *novum* jest tutaj wyjście poza cezurę 1945 roku i próba uchwycenia rzeczywistości Ełku pierwszych lat po II wojnie światowej. Kilkanaście pierwszych miesięcy powojnia w przyłączonym do Polski wskutek decyzji konferencji w Jałcie i Poczdamie niemieckim mieście Lyck było zdominowane – tak jak na pozostałych terenach wyzwolonego spod okupacji niemieckiej kraju – przez poczucie bezładu, anarchii i niepewności. Jako czynniki wywołujące ten stan warszawski historyk Marcin Zaremba wymienia gwałty i grabieże do-

2. Muzeum Historyczne w Ełku. Dr Rafał Żytyniec opowiada historię miasta z perspektywy długiego trwania. Fot. Marta Murzyn.

konywane przez miliony żołnierzy Armii Czerwonej, obecność „ludzi z demobilu", szaber i bandytyzm oraz przymusowe migracje ludności. Szczególnie cennym źródłem dla zilustrowania tych zjawisk są zachowane w Oddziale IPN w Białymstoku comiesięczne (od sierpnia 1945 roku) meldunki Komendy Powiatowej Milicji Obywatelskiej w Ełku dotyczące wydarzeń z terenu powiatu ełckiego. Mimo że uchwycono w nich tylko niewielką część popełnianych wówczas przestępstw, a sama MO też składała się, jak szczerze przyznawano w lutym 1946 roku w sprawozdaniu z inspekcji powiatu ełckiego dla Ministerstwa Ziem Odzyskanych, *z elementu niewykwalifikowanego, pod względem etycznym małowartościowego* (AAN, MZO, sygn. 1065). Znajdujemy w nich cały katalog wymienionych powyżej czynów karalnych. Na czoło tej niechlubnej statystyki wysuwają się napady rabunkowe, rozboje, szaber, wszystko to w połączeniu z przestępstwami na tle seksualnym, podpaleniami i zabójstwami. Przez pierwszych kilkanaście powojennych miesięcy wiele z tych przestępstw popełniają stacjonujący w mieście żołnierze Armii Czerwonej. Próby jakiegokolwiek dochodzenia sprawiedliwości w komendanturze radzieckiej kończyły się najczęściej niepowodzeniem. Do negatywnych zjawisk powojnia należy również nierząd oraz szerzące się choroby weneryczne. Na przykład w marcu 1946 roku sprawozdanie KP MO informowało, że: *Ogółem uprawia nierząd 12 kobiet, z czego u trzech notowano objawy chorób wenerycznych* (Archiwum Państwowe w Suwałkach, Oddział w Ełku, sygn. 130/26, k.8). Mimo trudnych czasów i represji ze strony nowego reżimu życie w Ełku powoli się stabilizowało. Symbolicznym zamknięciem okresu powojennej odbudowy zniszczonych mieszkań oraz przywrócenia do działania zniszczonych urządzeń komu-

3. Muzeum Historyczne w Ełku. Fragment dworcowej tablicy informacyjnej z nazwą Lyck. Fot. Marta Murzyn.

nalnych była budowa pierwszych polskich budynków mieszkalnych przy ul. Toruńskiej i ówczesnej ul. Armii Czerwonej w 1958 roku.

Prezentowana przez Muzeum Historyczne w Ełku wystawa jest więc próbą odpowiedzi na następujące pytania: Jak zmieniał się Ełk na przestrzeni wieków od „długiego średniowiecza" do nowoczesności? Jaki wpływ na wygląd miasta i życie mieszkańców Mazur miała budowa kolei? Jak wyglądał wjazd pierwszego pociągu do Ełku 8 grudnia 1868 roku? Kim byli Mazurzy i jak brzmi ich gwara? Jak wyglądały pierwsze lata powojenne w polskim Ełku? Dlaczego Władysław Gomułka został pierwszym po wojnie honorowym obywatelem Ełku? Dlaczego Ełk nie został stolicą województwa mazurskiego? Jak wyglądał dworzec Ełckiej Kolei Wąskotorowej w latach 70. XX wieku?

Rafał Żytyniec

„Ełk po kolei. Podróż przez historię miasta"
Scenariusz: Jakub Knyżewski, Rafał Żytyniec.
24 czerwca do 27 października 2019 roku, wtorek–niedziela, godz. 9.00–17.00